

I. Bölüm

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYIL

İtalyancanın doğup gelişmesi - Halk dili ile yazılı ilk belgeler

Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışından XIII. yüzyılın başına kadar İtalya'da gelişen edebiyata Ortaçağ Latin edebiyatı adı verilir. Bu edebiyat artık ne Latin edebiyatıdır, ne de henüz İtalyan edebiyatı olarak adlandırılabilir. Sanat değerinin azlığı nedeniyle ne birinde gerçek yerini bulur, ne de diğerinde. İtalyan edebiyatı XIII. yüzyılda doğar. İtalyan halk diliyle yazılmış ilk edebi belgelere bu yüzyılın başlarında rastlanır. Halk, *volgo*, tarafından konuşuldukları için *volgari* diye adlandırılan yöresel diller birkaç yüzyıldan beri İtalya topraklarında konuşulmaktaydı. Roma İmparatorluğunun boyunduruğu altında yaşamış diğer Avrupa ülkelerinde, yani *Romania*'nın diğer eyaletlerinde de durum aynı idi. Roma yavaş yavaş boyunduruğu altına soktuğu ülkelere kendi dilini de yaymıştı. İmparatorluk devam ettiği sürece dil birliği de devam etti; tüm eyaletlerde Latince konuşuldu. Ancak yabancı kavimlerin akınları sonucu Roma'nın-merkezi otoritesi zayıflayınca, imparatorluğun idari ve politik yapısı çökünce çeşitli bölge ya da eyaletlerde yöresel söyleyiş eğilimleri kuvvet kazandı ve Neo-Latin ya da Roman dilleri denilen yeni diller oluştu. Konuşulan Latinceye yüzyıllar süren bir gelişme sonucu ortaya çıkan ve aralarında büyük bir benzerlik bulunan Roman dilleri İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Portekizce, Rumence, Ladin dili (Alplerin eteklerinde konuşulan bir dil) ve Catalonia (İspanya'nın kuzey doğusunda bir bölge) dilidir. Bu diller Latinceye çeşitli tarihsel olaylarla ve onu konuşanların niteliklerinin de etkisiyle değişmiş biçiminden başka bir şey değildir. Roma'nın boyunduruğu altına girmiş olmakla birlikte Yunanistan ve kuzey Afrika Neo-Latin dilleri alanının dışında kaldılar. Çünkü ilki yüksek bir uygarlığa sahipti, ikincisi ise sonradan Arapların akınına uğradı.

Bir Neo-Latin dili olan İtalyan halk dilinin bölgelere göre değişiklik göstermesi, fonetik, morfoloji ve söz dizini bakımından, hatta çok kez sözcükler bakımından çeşitli bölgelerde konuşulan yöresel diller arasında farklar bulunması ülkenin Romalılar tarafından fethinden önce oralarda yaşamış kavimlerin dillerinin etkisine bağlanabilir, ya da Yarımada'da daha sonra gelip yerleşen kavimlerin dillerinin etkisi biçiminde açıklanabilir. Bu halk dilleri ya da diyalektler yalnız günlük yaşamda, konuşma dili olarak kullanılıyordu. Bu

arada Latince aydın kesimin dili olarak varlığını sürdürüyordu Kültür dili olan Latince Kilisenin de dili idi. Gerçekte klasik kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan başlıca okullar din okullarıydı; kültürel faaliyet hemen hemen tümüyle din adamlarının tekelinde idi. Latincenin yanında halk dilinin de kültürel amaçlarla kullanılmaya başlanması tarihsel bir dönemeci belirtir. Bu herşeyden önce comune'lerin ortaya çıkışıyla gerçekleşen ekonomik-toplumsal gelişmenin bir sonucudur. Latincenin dönüşümünü gösteren, yani özelliklerini yitirmekte olduğunu belli eden bir dille yazılmış belgeler yok denecek kadar azdır. İçlerinde en eskisi Verona bulmacası adıyla bilinen ve VIII. yüzyılın sonlarına ya da IX. yüzyılın başlarına ait olan şu satırlar ya da dizelerdir:

Se pareba boves, alba pratalia araba
albo versorio teneba, negro semen seminaba.

Anlamı yazı yazma demektir: Öküzleri (yani parmakları) itiyordu (*se* sözcüğü datif halidir), beyaz bir tarlayı (yani kâğıdı) sürüyordu, beyaz bir sabanı (yani kalemi) tutuyordu, siyah tohum (yani mürekkep) ekiyordu. *Sibi* sözcüğünün yerini datif halindeki *se* almıştır. Fiiller –pareba, araba v.b– imperfetto zamanının 3. tekil şahısıdır. Bugün hâlâ Verona yöresinde *versorio* sözcüğü saban anlamında kullanılmaktadır.

İtalyan halk diliyle yazılmış ilk belge olan *Carta capuana* 960 yılına aittir ve yargıç önünde söylenmiş bir tanıklık sözüdür. Capua yargıç önünde bir arazinin mülkiyeti hususunda dört tanık tarafından edilmiş yeminin tutanağı olan bu belge hukuki nitelikte olup Montecassino manastırı arşivinde saklıdır. Davacı Montecassino manastırının elindeki bir kısım topraklara sahip çıkan, onları geri almak isteyen Rodelgrino d'Aquino adında biridir. Manastır mahkemede baş papaz temsil eder. Mahkeme kâtibi Latince olarak davanın gidişini özetlerken manastır papazının lehinde tanıklık yapanların söylediği bir yemin formülünü, herkes tarafından anlaşılması için, halk dili ile üç kez tekrarlar:

Sao ko kelle terre per kelle fini que ki contene
Trenta anni le possette parte Sancti Benedicti.

Bugünkü İtalyanca ile yazılışı şöyledir: So che quelle terre per quei confini che qui si indicano, le possedette per trenta anni il convento di San Benedetto. Anlamı şudur: Burada (yani kâğıt üzerinde) gösterilen sınırlar içindeki o toprakların otuz yıl boyunca San Benedetto manastırına ait olduğunu biliyorum. Eski Roma hukukuna dayanan Lombard hukukunun bir yasasına göre bir mülke sahip olmak için onu otuz yıl elinde bulundurmuş olmak yeterli idi. Davayı manastır kazanıyordu. Bir başka formül de 963 yılına ait olan Teano formülüdür:

Sao coo kelle terre per kelle fini que tebe mostrai
trenta anni le posseste parte Sancta Marie.

Ortaçağ Latin kültürü - tarih yazıcılığı - hukuk ve felsefe çalışmaları

XIII. yüzyılda İtalya'da ekonomik yapıda meydana gelen köklü değişikliğin, politik ve toplumsal yaşamda gerçekleşen değişikliklerin yeni bir edebiyat yaratacağı kuşkusuzdu. Bu edebiyatın kültürel temeli Ortaçağ Latin edebiyatında, Fransız ve Provans edebiyatlarında aranmalıdır. Nitekim Ortaçağ Latin kültürü IX. yüzyılın ortalarına doğru uzun bir sessizlik döneminden sonra yeniden canlı bir biçimde ortaya çıkar. Bu arada pagan uygarlığının töre ve değerlerinde derin değişiklik olmuştur. Bu uygarlığın son temsilcileri ve Ortaçağın ilk Hıristiyan yazarları Aurelio Cassiodoro ile Manlio Torquato Severino Boezio'dur. Cassiodoro VI. yüzyılda yaşamış, yaklaşık olarak 575'de ölmüştür. *Variarum libri XII* adını taşıyan ünlü bir mektup derlemesi vardır. Ostrogotlar kralı Theodoric'in önce yüksek görevler verip sonra da ihanetle suçlayarak 524 yılında öldürttüğü Boezio'nun başlıca yapıtı ölmeden az önce hapisanede kaleme aldığı ve Ortaçağda geniş yankı uyandırmış olan *De consolatione philosophiae* (Felsefenin avutması)'dir. VIII. yüzyıl yazarlarından Paolo Diacono'yu anımsayabiliriz. Büyük olasılıkla 797'de ölmüş olan yazarın *Historia longobardarum* (Lombartlar tarihi) adlı bir yapıtı elimize geçmiştir. Tarih yazıcılığı alanında X. yüzyılda, yaklaşık olarak 922-972 yılları arasında yaşamış olan Cremona rahibi Liutprando'nun *Antapodosis* (Ödül) adlı yapıtını, Niccolò Jamsilla'nın *Historia de rebus gestis Fridrici II* (II. Frederik'in yaptığı savaşların tarihi) adlı yapıtını ve Parmalı rahip Salimbene Adami'nin 1167-1287 yılları arasında geçen olayları canlı bir biçimde dile getiren kroniğini gösterebiliriz. XI. yüzyılda yaşamış olan Arnolfo, XII. yüzyılda yaşamış olan Ottone Morena, Genovalı Caffaro ve Ugo Falcando da kronikleri ile bilinirler. Ortaçağ tarihçiliği Tanrıya dayalı bir yaşam görüşü üzerine kurulur. Olayları insanoglunun değil, Tanrının eseri gibi görür. onların Tanrı tarafından istenmiş ve yaptırılmış olduklarını kabul eder. Tanrının isteği olmadıkça evrende hiçbir şey vuku bulmaz. Büyük felâketler Tanrının insanları cezalandırması biçiminde yorumlanır.

Hukuk çalışmaları alanında XII. yüzyılda yaşamış olan Irnerio, Accorso, Francesco d'Accorso ve Odofredo anımsanabilir. Bu kişiler Bologna'da Roma hukuku çalışmalarını başlatmış, Justinyen'in hazırlattığını belirttiğimiz yasa derlemesinin açıklama ve yorumunu yaparak yeni bir hukukun temelini atmışlardır.

Felsefe çalışmaları alanında her ikisi de XII. yüzyılda yaşamış olan Anselmo d'Aosta ve Pietro Lombardo ile XIII. yüzyılın iki ünlü düşünürünü, Bonaventura da Bagnoregio (1221-1274) ve Tommaso d'Aquino (1225-1274)'yu anabiliriz. Ortaçağda felsefe teolojinin, tanrıbilimin bir parçası, ona hiz-